

Regimuri politice totalitare în epoca interbelică. Uniunea Sovietică

Politologul Raymond Aron, în lucrarea sa *Democrație și totalitarism*, a oferit o definiție în antiteză a celor două tipuri de regimuri, democratice și nedemocratice. Astfel, el insistă asupra opoziției dintre „conurență și monopol, pluralismul grupurilor sociale și absolutismul birocratic, dintre constituție și revoluție, dintre statul partidelor și statul partizan”. În Rusia, în urma loviturii de stat bolșevice din 25 octombrie/ 7 noiembrie 1917, puterea a fost acaparată de către Consiliul comisariatelor poporului (Sovnarkom), condus de Vladimir Ilici Lenin. Printre alte personaje cheie ale noii puteri menționăm pe Leon Troțki, comandantul Armatei Roșii și Felix Dzerjinski- șeful poliției politice înființată de sovietici (CEKA, Comisia Extraordinară de Combatere a Contrarevoluției și Sabotajului).

În 1918, a izbucnit războiul dintre bolșevici și *albi*, în care s-au evidențiat, din rândul ultimilor, generalii Denikin și Vranghel, precum și amiralul Colceak. Avem de a face cu o conturare a politicii de *baraj continuu* sau de *cordoan sanitar* a Alianțelor față de Rusia Sovietică, ceea ce însemna sprijinirea grupărilor care se opuneau puterii bolșevice în mod manifest. Iosif Vissarionovici Stalin (Djugașvili) a activat în timpul războiului civil (1918-1921) ca ofițer de legătură și a fost trimis în Caucazul de Nord de către Lenin. El a ordonat rechiziții ale produselor țăranilor, iar când aceștia au ezitat, a ordonat represalii și execuții în masă. Ulterior, Stalin a activat și pe frontul de Sud.

Războiul s-a soldat cu victoria lui Lenin și a bolșevicilor care vor proceda la consolidarea puterii totalitare. O primă ofensivă este declanșată împotriva unor categorii întregi, precum țăranii înstăriți, burghezia, dar și cămătarii și prostituatele, și, bineînțeles, preoții, în 1921. Între timp, în 1919, se constituie

Cominternul (Internaționala a III-a) ce trebuia să se ocupe cu așa-numitul *export de revoluție* proletară, pe plan extern.

Rusia sovietică se mai confruntase și cu revolta marinarilor din Kronstadt. Ei revendicau, între altele, respectarea drepturilor și libertăților democratice, precum și libertate sindicală. Revolta a fost reprimată sângeros de către autoritățile sovietice. Date fiind dificultățile prin care trecea țara, se instituie așa-numita economie de război. În virtutea rigorilor economiei de război, care au presupus rechiziții obligatorii, țăranii au fost obligați să își predea cea mai mare parte a recoltelor. Pământurile au fost naționalizate. Au izbucnit răscoale țărănești, precum cea de la Tambov, reprimată brutal de către autorități. În cele din urmă, o puternică foamete a lovit populația rurală, care a secerat aproximativ cinci milioane de vieți.

Având în vedere aceste dificultăți, puterea sovietică a procedat la o repliere tactică. Astfel, în martie 1921, cu prilejul Congresului al X-lea al Partidului Comunist (Bolșevic), Lenin decide aplicarea Noii Politici Economice (N.E.P.), ceea ce însemna o revenire parțială, chiar dacă temporară, la principiile economiei de piață. Țăranii aveau dreptul să își vândă surplusul de produse și să dispună de un mic lot de pământ. Pe de altă parte, s-a permis și în industrie existența unui mic sector privat, mai ales în ce privește întreprinderile mici și mijlocii. NEP-ul a permis afirmarea unei părți a țăranimii, cei care vor constitui categoria așa-numiților kulaci (țăranii înstăriți), precum și a unei categorii de mici întreprinzători, numiți nepmeni. A fost condamnată însă formarea de facțiuni în interiorul partidului, o gravă eroare tactică a lui Lenin. Cu alte cuvinte, partidul devenea monolitic, nefiind permisă niciun fel de opoziție sau opinie diferită.

Anul 1922 prezintă o semnificație aparte, în cursul său având loc trei evenimente importante pentru evoluția ulterioară a statului sovietic. În primul rând, se produce ascensiunea politică a lui Iosif Stalin, care este desemnat secretar general al partidului, el fiind, de asemenea, concomitent membru al Biroului Politic (Politburo) și al Biroului Organizațional (Orgburo). Tot în 1922, Lenin a suferit primul atac cerebral care l-a scos treptat din viața publică, cea ce i-a permis lui Stalin să se impună mai lesne în partid. În decembrie 1922, a luat naștere Uniunea Republicilor Sovietice Socialiste din care inițial făceau parte: Rusia, Ucraina, Transcaucazia și Bielorusia. Lenin a mai suferit un atac cerebral și în cele din urmă a murit în ianuarie 1924. În ultima parte a vieții, nu mai putea să mai scrie și a dictat directivele sale soției, Nadejda Krupskaia. Aceste note vor constitui testamentul său politic.

Imediat după moartea lui Lenin, a existat o conducere colectivă. Membrii biroului politic erau: Stalin, Lev Troțki, Grigori Zinoviev, Lev Kamenev, Alexei Ivanovici Rîkov (care va deveni șeful Consiliului Comisarilor Poporului) și Mihail Tomski care va fi o perioadă, lider sindical.

Divergențele între Stalin și Troțki au izbucnit imediat. Avem de a face între 1924-1927 cu îngenuncherea opoziției „de stânga” din cadrul partidului. Stalin era un admirator al țarilor (Ivan cel Groaznic, Petru cel Mare), iar aceste preferințe se vor oglindi în politica sa internă sângeroasă și politica externă expansionistă. Una dintre erorile lui Troțki a fost aceea că nu a participat la funeraliile lui Lenin. Pentru a-l discredita și a-l înlătura pe Troțki, Stalin s-a aliat cu Zinoviev, prim-secretar al partidului la Leningrad și Kamenev, liderul organizației de la Moscova. Disensiunile se centrau în principal pe trei aspecte:

1. Poziția față de NEP. Aripa de stânga (Troțki) susținea necesitatea renunțării la NEP. Stalin pleda pentru continuare.
2. Troțki a adoptat o poziție împotriva birocratizării partidului. Pleda pentru o așa-zisă democratizare a PCUS.
3. Modalitățile de construire a socialismului. În timp ce Troțki susținea ideea de revoluție permanentă, mondială, Stalin pleda în acel moment pentru construirea socialismului într-o singură țară.

Stalin l-a calificat pe Troțki drept fracționalist, l-a exclus din Biroul Politic și apoi din partid. Inițial a fost exilat la Alma-Ata (Kazahstan), apoi expulzat din Uniunea Sovietică în 1929, iar în 1940 va fi asasinat de către agenții NKVD, în Mexic.

Odată anihilat Troțki, Stalin se va întoarce împotriva foștilor săi aliați, Zenoviev și Kamenev. Va impune și în armată persoane obediente. Mihail Frunze a fost îndepărtat de la conducerea armatei, unde va fi impus docilul Kliment Vorosilov. Deși îndepărtat încă din 1923, un alt adversar al lui Stalin, Sultan Guliev va fi eliminat fizic câțiva ani mai târziu.

Alierea cu așa-numita grupare „de dreapta” din partid, -condusă de către Nikolai Buharin-, împotriva lui Zenoviev și Kamenev, a fost următorul pas. Pe Kamenev l-a deposedat de conducerea partidului din Moscova, mituindu-l pe adjunctul său, Uglanov. De asemenea, pe Zenoviev l-a învinuit de troțkism și va impune la conducerea organizației din Leningrad pe Serghei Kirov. Zinoviev și Kamenev au fost excluși din partid și, ulterior, vor fi executați.

În 1928, Stalin a decis că era necesară renunțarea la NEP și amplificarea presiunilor asupra țăranilor pentru ca aceștia să își predea produsele. A fost impus

un proces de industrializare pe scară largă. Buharin milita pentru perpetuarea NEP-ului. Au existat cazuri de rezistență din partea țăranilor, iar OGPU a declanșat ofensiva împotriva acestora. Era vorba doar de o parte a terorii care se va manifesta în toată amploarea ei nu peste mult timp. A avut loc tot în 1928, primul proces pentru sabotaj, în care au fost implicați un grup de ingineri. Stalin s-a servit și de un înalt funcționar OGPU pentru a plăsmui un scenariu împotriva inginerilor nevinovați. Cei mai mulți au fost arestați, iar o parte, executați.

Spre sfârșitul lui 1929, Stalin a dispus colectivizarea forțată a agriculturii sovietice. Buharin a fost îndepărtat din funcțiile importante, Rîkov din fruntea Sovnarkom, Viaceslav Molotov luându-i locul celui din urmă. Buharin, Rîkov și Tomski au fost executați în anii 1930.

În 1928, Stalin a dispus impunerea primului plan cincinal. A debutat procesul de industrializare a URSS, care în acel moment era o țară preponderent agrară. La sfârșitul lui 1929, Stalin va declanșa un adevărat război împotriva țăranimii înstărite așa-numiții kulaci, proclamând necesitatea „deculacizării” și în cele din urmă eliminarea clasei acestora. Finalmente, calificativul de *kulak* a fost extins asupra tuturor țăranilor care se opuneau colectivizării. Decât să predea cotele obligatorii și să se înscrie în sovhozuri și colhozuri, țăranii au preferat să distrugă recoltele și să masacreze șeptelul. Politia politică secretă GPU/OGPU, numită din 1934, NKVD, a procedat la numeroase întemnițări, execuții fără judecată, deportări, torturi. Cei care se opuneau colectivizării, ca de altfel toți opozanții regimului stalinist, sau pur și simplu cei bănuți că ar fi opozanți, erau transportați în lagărele de muncă forțată și de exterminare, majoritatea situate în regiuni arctice sau subarctice, în Siberia, Europa Nordică sau Asia Centrală.

În 1932-1933, a izbucnit o foamete teribilă care a afectat în principal regiunile care se opuseseră mai mult la colectivizare, Ucraina, zona Caucazului și Kazahstanul. A fost o foamete provocată chiar de către stat, de către regimul stalinist. Această foamete a determinat moartea a milioane de oameni nevinovați.

Al doilea plan cincinal, 1933-1937, a vizat dezvoltarea accelerată a industriei grele. Pentru îndeplinirea normelor de producție au fost create așa-numitele brigăzi de șoc, în rândul cărora era glorificată munca. A luat amploare așa-numita mișcare stahanovistă. Al treilea plan cincinal, 1937-1941, a fost întrerupt de declanșarea operațiunii Barbarossa. În virtutea industrializării masive, s-au ridicat și unele centre industriale, precum la Magnitogorsk, în Urali. A fost edificat canalul care lega Marea Baltică de Marea Albă, fiind exploatați în permanență peste 300 000 de deținuți politici. Sunt ridicate diferite fabrici, precum cea de mașini agricole de la Rostov. Este construit canalul Moscova-Volga și prima linie de metrou la Moscova.

La 21 decembrie 1929, cu prilejul aniversării dictatorului, s-au pus bazele unui cult al personalității lui Stalin, fără precedent în secolul al XX-lea, până în acel moment. Era supranumit „bolșevicul de granit”, „leninistul de aramă”, „geniul universal”, „omul de fier”, etc. Se modifică denumiri de localități, de orașe, alte toponime: Stalingrad, Stalini, Stalino, Muntele Stalin, etc.

În 1934, popularitatea lui Kirov l-a deranjat pe Stalin. Din cei 138 de delegați aleși în Comitetul Central al partidului la Congresul din 1934, în următorii ani, 98 vor fi anihilați fizic. În decembrie 1934, Serghei Kirov a fost ucis într-un mod misterios. Deschiderea arhivelor sovietice nu a elucidat această chestiune spinoasă, dar evoluția faptelor înclină să dovedească implicarea secretarului general al PCUS.

Din nefericire, occidentalii care vizitau URSS nu au reușit sau nu au dorit să descifreze adevărata natură a regimului stalinist și, cu atât mai puțin dimensiunea terorii și a atrocităților. Dacă oamenii de afaceri și turiștii aveau circumstanțe atenuante, atitudinea diplomaților este impardonabilă. Joseph Davies, ambasadorul S.U.A. în Uniunea Sovietică, trimitea la Washington rapoarte trunchiate elogiind politica lui Stalin. Acesta ar fi militat, chipurile, pentru o reală democratizare a partidului comunist, pentru libera exercitare și generalizare a sufragiului universal. Această realitate s-ar explica prin faptul că, după cum susține Paul Johnson, sovieticii l-au ajutat pe Davies să achiziționeze potire și icoane pentru colecția sa sub prețul pieței. George Bernard Shaw a vizitat U.R.S.S. în timpul mării foamete din 1932-1933. El a făcut niște declarații de-a dreptul șocante: „Ce foamete?!...Nicăieri nu am mâncat mai bine ca aici...!!” și „Dacă în Marea Britanie o ființă umană intră în închisoare și iese ca o brută, în Uniunea Sovietică, omul iese reeducat complet.”. Excepție a făcut Panait Istrati, care a vizitat în 1927 URSS și care dintr-un comunism convins a devenit un adversar al comunismului.

Propaganda sovietică răspândea tot felul de broșuri despre condițiile extraordinare din lagărele sovietice, unde prizonierii ar fi jucat șah și ar fi citit cărți. În timpul celui de-al doilea război mondial, germanii de pe Volga și tătarii din Crimeea au fost deportați cu forța, alături de alte națiuni, care au fost deșărădăcinate și condamnate implicit la distrugere.

În 1936, a fost adoptată Constituția stalinistă, care a fost salutăată într-un amplu discurs de către I.V. Stalin, care afirma că: „am atins prima etapă a comunismului, anume socialismul”. Constituția insista pe drepturile și libertățile democratice, subliniind caracterul democratic al regimului sovietic, însă nu existau niciun fel de garanții pentru respectarea respectivelor libertăți.

A urmat imediat Marea Teroare, când milioane de oameni, opozanți, sau simpli cetățeni, membrii ai PCUS și ai partidelor comuniste din alte țări, refugiați la Moscova, militari, mai ales ofițeri (80% dintre colonei și 90% dintre generali au fost epurați și/sau executați). Generalul Tuhacevski a fost printre cei executați. Distrugerea elitei militare a avut repercusiuni negative asupra potențialului militar al U.R.S.S. După Dzerjinski, în fruntea poliției politice au fost plasați Iagoda și mai târziu Ejov (ambii eliminați), ultimul înlocuit, în 1938, cu Lavrenti Beria. Alți acoliți ai lui Stalin erau: Viaceslav Molotov, Andrei Jdanov, Kaganovici, Vorosilov, Gheorghii Malenkov, Nikita Hrușciiov.

Spre sfârșitul „domniei” lui Stalin, merită menționată și „afacerea Leningrad”, când conducerea de partid orășenească, mai mulți lideri au fost epurați și executați, precum și procesul „halatelor albe”, propaganda stalinistă afirmând că unii medici evrei ai lui Stalin ar fi dorit să îl asasineze. Stalin a murit în martie 1953, lăsând în urmă, conform aprecierilor istoricilor, aproximativ 20 de milioane de victime. Dispărea poate cel mai sângeros dictator al secolului al XX-lea, un artist al manipulării, un adept și un practicant consecvent al principiului „divide et impera”.

Bibliografie selectivă

Aron, Raymond, *Democrație și totalitarism*, Editura ALL, București, 2001

Brown, Archie, *The Rise and Fall of the Communism*, Vintage Books, London, 2010

Brzezinski, Zbigniew, *Marele eșec. Nașterea și moartea comunismului în secolul XX*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1993, Traducere din limba engleză de Marius Jucan

Calvocoresi, Peter, *Europa de la Bismark la Gorbaciov*, Editura Polirom, Iași, 2003, Traducere de Lucian Leuștean

Carpinschi, Anton, *Doctrine politice contemporane*, Editura Moldova, Iași, 1992

Courtois, Stephen, *Cartea neagră a comunismului*, Editura Humanitas, București, 1998

Courtois, Stephen, (coordonator), *Dicționarul comunismului*, Editura Polirom, Iași, 2008

Gorun, Adrian, *Puterea politică și regimurile politice*, Editura Bibliotheca, 2006

Johnson, Paul, *O istorie a lumii moderne 1920-2000*, Editura Humanitas, București, 2005, Traducere din engleză de Luana Schidu

Lynch, Michael, *Stalin și Hrușciov, URSS, 1924-1964*, Editura ALL, București, 1998

Milza, Pierre, Berstein, Serge, *Istoria secolului XX*, 3 volume, Editura BIC ALL, București, 1998

Pintescu, Alexandru, *Stalin și "holocaustul roșu"*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 2004

Ternon, Yves, *Statul criminal. Genocidurile secolului XX*, Institutul European, Iași, 2002